

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 23/04/2020	Znak:
Ref: elekt. 03/04/2020r.	Za:

Recenzja pracy doktorskiej magister Marty Piber-Zbieranowskiej
pt. „Księżna mazowiecka Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu
(1503-1518)”

Marta Piber-Zbieranowska jest absolwentką historii Uniwersytetu Warszawskiego. Studia magisterskie, jednolite odbyła w Instytucie Historycznym UW w latach 1993-1998, specjalizując się w archiwistyce i edytorstwie źródeł historycznych. W 1998 r. otrzymała tytuł magistra historii na podstawie pracy „Dzieje parafii i wsi Służew w ziemi warszawskiej w średniowieczu”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Koczerskiej. Dotychczasowy plon aktywności naukowej mgr. Piber-Zbieranowskiej obejmuje m.in. 1 monografię pt. *Służew średniowieczny. Dzieje parafii i wsi Służew w ziemi warszawskiej*, Warszawa 2001 oraz artykuły, recenzje, sprawozdania i udział w pracach zbiorowych. Na szczególną uwagę, poza wspomnianą monografią, zasługują jej artykuły dotyczące żon Piastów mazowieckich oraz opracowanie (we współpracy z dr. Anną Saliną), *Słownika historyczno-geograficznego ziemi liwskiej w średniowieczu* (Warszawa 2017). Nie będę w tym miejscu szczegółowo charakteryzował dorobku naukowego doktorantki, chciałbym jednak podkreślić, że jest on różnorodny i wartościowy. Przez pryzmat Jej prac łatwo dostrzec bardzo dobre przygotowanie warsztatowe i dużą erudycję. Dotychczasowe publikacje doktorantki ujawniły doskonałą znajomość tematu, opartą na pełnym wykorzystaniu źródeł i literatury przedmiotu. Wszystkie te cechy warsztatu naukowego autorki i jej postawy badawczej, w jeszcze wyższym stopniu potwierdza jej rozprawa doktorska poświęcona regencji księżnej Anny Konradowej z Radziwiłłów. Badania na temat rządów opiekuńczych w średniowiecznej Polsce były podejmowane wielokrotnie, jednak nie doczekaliśmy się monograficznego opracowania na ten temat. Dotyczy to również ostatniej pracy Agnieszki Teterycz-Puzio o Piastowskich regentkach (*Piastowskie księżne regentki*, Kraków 2016), gdzie omówiono m.in. rządy opiekuńcze Perejaśławy, wdowy po księciu Siemowicie I.

Dopiero mgr Piber-Zbieranowska, pod kierunkiem prof. Marii Koczerskiej przygotowała obszerną dysertację poświęconą rządowi regencyjnym księżnej Anny Konradowej z Radziwiłłów na Mazowszu w latach 1503-1518.

Recenzowana praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, aneksów, bibliografii i zestawień tabelarycznych. We wstępie autorka omówiła cel i konstrukcję pracy, metody badawcze, podstawę źródłową oraz stan badań nad podjętą problematyką. Konstrukcja pracy jest poprawna, chociaż zdaniem recenzenta, pierwszy (nie wielkich rozmiarów) rozdział pracy, dotyczący okoliczności zgonu Konrada III Rudego i jego pochówku, można było zamieścić w drugim rozdziale, mianowicie przed omówieniem negocjacji księżnej Anny Radziwiłłówny z królem Aleksandrem Jagiellończykiem. Natomiast na początku pracy widziałbym krótkie opracowanie na temat domu rodzinnego Anny Radziwiłłówny, który wywarł duży wpływ na jej ambicje i poglądy polityczne. Zauważmy, była on córką wybitnego męża stanu - Mikołaja Radziwiłłowicza, wojewody wileńskiego i kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Zofii Moniwidówny, wojewodzianki wileńskiej.

Przechodząc do pierwszego rozdziału chciałby zaznaczyć, że jest to ważne opracowanie. Data dzienna śmierci Konrada III Rudego – 28 października 1503 r. - jest omówiona w literaturze przedmiotu. Piber-Zbieranowska doprecyzują ją o dzień tygodnia, podany w liście Elżbiety z Ław do komtura piskiego. Wkrótce po wydaniu mojej rozprawy o *Dynastii Piastów mazowieckich* dotarłem (dzięki uprzejmości prof. Sobiesława Szybkowskiego) do pełnego tekstu tej korespondencji. Jednak w biogramie Anny Radziwiłłówny zamieszczonym w publikacji pt. *Poczet książąt i księżnych mazowieckich* (Kraków 2019) – pracy popularno-naukowej – nie podałem tej informacji. Interesujące są uwagi doktorantki na temat okoliczności śmierci księcia Konrada III. Natomiast, co do pogrzebu tego władcy, to sądzę hipotetycznie, że miał on miejsce w kolegiacie pw. Męczeństwa św. Jana Chrzyciela w Warszawie – 2 listopada 1503 r. Autorka, po szczegółowej analizie przekazów źródłowych i literatury przedmiotu przyjmuje „że pogrzeb Konrada III istotnie odbył się najpewniej w Dzień Zaduszny, 2 listopada 1503 r.”

Następny rozdział dysertacji (s. 25-93) dotyczy zabiegów księżnej Anny Radziwiłłówny o utrzymanie niezależności księstwa mazowieckiego po śmierci Konrada III Rudego. Autorka szczegółowo omówiła negocjacje księżnej z królem Aleksandrem Jagiellończykiem (w tym problematykę taksy infeudacyjnej), postanowienia sejmu piotrkowskiego w sprawie lenna

mazowieckiego oraz ustanowienie Anny Radziwiłłówny opiekunką małoletnich książąt Stanisława i Janusza III Konradowiców. Jest to ważna część dysertacji, która wprowadza nas w problematykę rządów regencyjnych księżnej Anny Radziwiłłówny. Wszystkie najważniejsze aspekty interesującego nas zagadnienie zostały szczegółowo i kompetentnie przedstawione. Autorka w pełni wykorzystała źródła i krytycznie omówiła literaturę przedmiotu. Przekonywujące są jej ustalenia, które na stałe wejdą do literatury przedmiotu.

Oceniając bardzo wysoko wspomniany rozdział dysertacji, miałby kilka uwag uzupełniających. Po inkorporacji ziemi sochaczewskiej do Korony (1476) wzajemne relacje Piastów mazowieckich z królem Kazimierzem Jagiellończykiem w latach 1476-1492 była w zasadzie poprawne, jednak nie ograniczały się wyłącznie do spraw gospodarczych. W czasie konfliktu Kazimierza Jagiellończyka z biskupem warmińskim, Mikołajem Tungenem (tzw. „wojna popia”), doszło do zajęcia przez wojska koronne kilku wsi w ziemi zawkrzeńskiej, należącej do księcia płockiego Janusza II. Z rachunków książęcych wynika, że Piast mazowiecki interweniował w tej sprawie wysyłając we wrześniu 1478 r. do wojsk królewskich działających w Prusach, swego posła Bernarda Chądryńskiego, podkoniuszego książęcego. Pomimo panujących pogłosek, książęta mazowieccy nie dążyli wówczas do zawarcia sojuszu z zakonem krzyżackim i królem Maciejem Korwinem, wymierzonego przeciwko Koronie. Z korespondencji Janusza II wiemy, że chociaż książę pamiętał krzywdy wyrządzone Piastom mazowieckim przez króla Kazimierza Jagiellończyka, to jako lennik Korony, za radą swoich doradców, nie dopuścił się felonii. Zauważmy, nadal obowiązywał wyrok trybunału królewskiego, które przysądzał ziemię płocką, wiską i zawkrzeńską na rzecz króla i Korony Polskiej. Nie zachowała się z tego okresu korespondencja Piastów mazowieckich do Kazimierza Jagiellończyka, jednak wiemy z rachunków Janusza II, że książę wysyłał regularnie posłów do króla do Wilna i na sejm do Piotrkowa oraz zabiegał o dobre relacje z dygnitarzami polskimi. Analizując stosunki Mazowsza z Królestwem Polskim przed śmiercią Konrada III należałoby zwrócić uwagę na sejm piotrkowski z sierpnia 1492 r., na którym doszło do wyboru na króla Jana Olbrachta. Książęta: Konrad III Rudy i Janusz II przybyli na zjazd do Piotrkowa nie po to, aby pretendować do tronu polskiego, ale żeby przedstawić dygnitarzom koronnym swoje skargi. Chodziło o pretensje wobec dotychczasowej polityki Jagiellonów w stosunku do lenna mazowieckiego. Wynikało to także z obawy, jak się okaże w przyszłości uzasadnionej, przed rządami Jana Olbrachta.

Autorka omawiając problematykę spłaty „taksty infeudacyjnej” zwraca uwagę, że było to olbrzymie obciążenie dla skarbu mazowieckiego, skoro suma ta przewyższała dochody z dóbr

książęcych. W znanych mi zapiskach z ksiąg sądowych nie natrafiłem również na informacje o podatku okolicznościowym z tego tytułu. Prawdopodobnie większość środków na spłatę taksy infeudacyjnej pochodziło z zasobnego skarbcza Konrada III. Wspomniany książę był nie tylko gospodarnym władcą, lecz również odziedziczył po śmierci Janusza II w 1495 r. jego skarbiec (przechowywany w zamku w Ciechanowie), w którym znajdowała się gotówka (nieujęta w rejestrze) oraz szaty ozdobione perłami i drogimi kamieniami, mitry książęce okute złotem, kołnierze ozdobione perłami, czerwone rękawice obszyte sobolami i złotem, kosztowne rzędy końskie, kobierce, pierścienie, liczne klejnoty i drogie zapięcia. Niektóre drogocenne rzeczy (perły) mógł spieniężyć Konrad III.

Z kolei doktorantka scharakteryzowała terytorium księstwa mazowieckiego w okresie rządów opiekuńczych Anny Radziwiłłówny, omawiając szczegółowo dobra oprawne regentki leżące w trzech ziemiach: liwskiej, czerskiej i warszawskiej. Księżna Anna posiadała je na pełnym prawie książęcym, co miało ją uniezależnić od władzy księcia zwierzchniego. Wspomniana problematyka, znana głównie z dotychczasowych publikacji Piber-Zbieranowskiej, została pogłębiona w oparciu o nowe przekazy źródłowe. Recenzent jest pod wrażeniem analiz doktorantki i w pełni się zgadza z jej ustaleniami. Nie mniej miałbym kilka drobnych uwag do prezentowanego rozdziału.

Autorka omawiając zabezpieczenie oprawy księżnej Anny Radziwiłłówny odniosła się do „wzorca prawnego wypracowanego w tej materii od co najmniej półtora wieku (a więc od momentu, kiedy zaopatrzenie wdowie objęła księżna Elżbieta, żona księcia plockiego Wańka)”. Recenzent nie podziela opinii doktorantki, że Wańko zabezpieczył oprawę Elżbiecie zaraz po zawarciu ślubu. Gdyby książę Wacław Bolesławowic zabezpieczył na podstawie dokumentu posag i wiano księżnej Elżbiety Giedyminówny wówczas nie doszłoby do ostrego sporu między matką a jej synem Bolesławem III, po uzyskaniu przez niego pełnoletności. Dopiero w wyniku mediacji Wojciecha Pałuki, biskupa poznańskiego, doszło 21 października 1349 r. na zjeździe w Wiskitkach do zawarcia kompromisu. Potwierdza to zachowany do dzisiaj w oryginale dokument opieczętowany nie tylko przez księcia Bolesława III, lecz również arcybiskupa gnieźnieńskiego, Jarosława Bogorię oraz biskupów: poznańskiego, Wojciecha i włocławskiego, Macieja z Gołańczy, gwarantów zawartej ugody. Bolesław III odstąpił matce w dożywotnie posiadanie całą majątkową kasztelanę wyszogrodzką, wraz z kilkoma osadami na lewym brzegu Wisły.

W tym miejscu chciałbym się również odnieść do daty mariażu księcia Wacława z Elżbietą Giedyminówną, który zdaniem Piber-Zbieranowskiej przypada w 1316 r. Autorka przyjęła ustalenia, które wprowadził do literatury litewski historyk Stefan Rowell, a następnie zaakceptował Jan Tęgowski. Zdaniem recenzenta teza Rowella (w oparciu o zapiskę z *Rocznika Miechowskiego*) nie jest przekonująca. Dlatego dla ustalenia terminu *ad quem* zawarcia mariażu Wacława z Giedyminówną najważniejszy jest dokument księcia plockiego z 6 grudnia 1320 r. (NKDMaz., cz. 2, nr 156) Wacław nadając prepozytowi miechowskiemu zakonu Grobu Pańskiego kościoły w Rębowie i Wyszogrodzie, czyni to m.in. dla zbawienia duszy swej żony. Niesłusznie Kazimierz Pacucki przyjął (za czym opowiedział się również Tęgowski), że w dyplomie dla prepozyta miechowskiego jest też mowa o dzieciach księcia, co wyznacza (zdaniem tego badacza), najpóźniejszą datę zawarcia małżeństwa na 1318 r. Zauważmy, w dokumencie Wacława z 6 XII 1320 r. (zachowanym w oryginale) nie ma mowy o dzieciach księcia, lecz o jego rodzicach (*pro salute parentum nostrorum*). Pośrednio o zawarciu tego mariażu w 1320 r. świadczy reakcja władz zakonu krzyżackiego w następnym roku (Ibidem, nr 158). Szczegółową argumentację podaję w moim artykule o mariażach mazowiecko-litewskich w XIII-XIV w. (*Mariaże mazowiecko-litewskie w XIII-XIV wieku. Przyczynek do chrystianizacji Litwy*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 56-72).

Kolejny rozdział dysertacji - najobszerniejszy ze wszystkich (s. 133-483) - obejmuje bardzo szeroką problematykę badawczą i dzieli się na kilkanaście większych oraz mniejszych podrozdziałów. Mamy tu do czynienia nie ze zwartą narracją, lecz ze studiami poświęconymi m.in.: zakresowi władzy księżnej regentki, tytułaturze, sfragistyce, współpracownikom i dworzanom, kancelarii i metryce książęcej. Następnie autorka omówiła objazdy księżnej Anny Radziwiłłówny i jej administrację oraz na koniec zajęła się wykupem ziemi wiskiej, planami utworzenia biskupstwa w Warszawie, działalnością legislacyjną i fundacyjną księżnej regentki. Otrzymaliśmy składankę heterogenicznych elementów, które ze sobą się wiążą, ale każdy z nich mógłby być odrębnym zadaniem badawczym. Recenzent wysoko ocenia wszystkie omówione w rozdziale zagadnienia, jednak uważa, że można było przyjąć inną konstrukcję tego obszernego rozdziału. Sądzę, że zagadnienia poświęcone tytułaturze, kancelarii i metryce książęcej oraz systemowi sfragistycznemu, można było umieścić w oddzielnym rozdziale.

Pomijając uwagi na temat konstrukcji pracy, chciałbym podkreślić wielki wysiłek heurystyczny autorki, która dotarła do wszystkich możliwych źródeł rękopiśmiennych i

publikowanych, i w pełni je wykorzystała. Jej wnikliwość i dociekliwość badawcza, widoczna zwłaszcza w analizie materiału dyplomatycznego, dojrzałość w formułowaniu wniosków zasługują na wielką pochwałę. Natomiast przeprowadzona przez Piber-Zbieranowską kwerenda w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (w dziale korespondencji) przyniosła inedita, m.in. w postaci dwóch pieczęci sygnetowych należących wspólnie do księżnej Anny oraz Stanisława i Janusza III Konradowiców. Cenne są wykazy tabelaryczne urzędników z czasów regencji Anny Radziwiłłówny, obejmujące duchownych i świeckich w radzie książęcej, obsadę starostw grodowych i niegrodowych, pisarzy ziemskich. Na pochwałę zasługuje analiza personelu kancelaryjnego pod kątem jego pochodzenia, wykształcenia, uposażenia i dróg awansu. Ustalenia doktorantki poszerzają naszą wiedzę na temat tego interesującego środowiska.

Na koniec miałbym kilka uzupełnień i uwag polemicznych. Autorka przyjmuje, że na Mazowszu nie praktykowano rządów regencyjnych książęcych braci, zaś rządy opiekuńcze wykonywane były przez matki lub babki. Objęcie regencji następowało wówczas, gdy po śmierci księcia zwierzchniego pozostawali jej małoletni następcy. W XIII w. znane są rządy opiekuńcze Perejasławy, wdowy po Siemowicie I. Do XIV w. doktorantka nie odnosi żadnego przypadku sprawowania rządów opiekuńczych. Natomiast zdaniem recenzenta, po śmierci księcia Wacława (1337), rządy opiekuńcze nad małoletnim Bolesławem III, sprawowała jego matka Elżbieta Giedyminówny. Z kolei po zgonie Trojdena I (1341) władze w księstwie czersko-warszawskim objął Siemowit III, który przejął również opiekę nad małoletnim bratem Kazimierzem I. Dopiero po uzyskaniu przez najmłodszego Trojdenowica lat sprawnych (1349), nastąpił podział dzielnic (J. Grabowski, *W sprawie daty urodzin Kazimierza I Trojdenowica. Ze studiów nad genealogią Piastów Mazowieckich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. 2, (13), 1995, s. 173-176).

Dyskusyjna wydaje się teza Autorki, że po śmierci Konrada III nie wycofano z kancelarii jego pieczęci większej. Fakt, że zachowały się pojedyncze prośby o uwierzytelnienie dokumentu pieczęcią majestatową (większą) nie świadczy, że takowa była w użyciu w kancelarii książęcej. Nie znamy bowiem żadnego przypadku zastosowania pieczęci większej Konrada III po jego śmierci. Przeczą temu również formuły sigillacyjne zachowanych dokumentów z okresu regencji Anny Radziwiłłówny.

Omawiając problematykę sprzedaży przez księżną tzw. naddatków. Warto zwrócić uwagę, odwołując się do wcześniejszej praktyki książąt mazowieckich, zwłaszcza Janusza II, że cena

sprzedażna, którą książę wyznaczał, nie była wygórowana. Najczęściej sporo niższa niż zarówno od ceny pobieranej przez władcę przy bieżących sprzedażach ziemi, jak i od tych cen, które zanotowano w odniesieniu do transakcji ziemi dokonywanych przez osoby trzecie. Ponadto warunki spłaty należności na rzecz księcia były dogodne, gdyż raty rozkładano na wiele lat, a niektórym dziedzicom darowano ostatnie raty. Należy sprostować błąd Autorki, że „po śmierci Janusza II ziemię łomżyńską objął Konrad III na mocy postanowienia z Kazimierzem Jagiellończykiem” (s. 207). W tym wypadku chodzi o króla Jana Olbrachta, gdyż do 1492 r., tj. do końca rządów Kazimierza Jagiellończyka Piastowie nie zawierali z królem żadnych układów dotyczących ziemi łomżyńskiej.

Piber-Zbieranowska pisząc o współudziale opiekunów w sprawowaniu władzy regencyjnej przez księżne: Annę Władysławową i Annę Radziwiłłównę przyjmuje, że miały one charakter pomocniczy i niesformalizowany. Sądzę, że rządów regencyjnych Anny, wdowy po Włodzisławie I i Anny Radziwiłłówny nie można w żadnym wypadku porównywać. Księżna Anna Włodzisława sprawowała opiekę nad synami tylko przez cztery lata. W okresie jej rządów regencyjnych o polityce wewnętrznej i zagranicznej księstwa decydowali głównie tutorzy (*tutores*) na czele z biskupem płockim, Pawłem Giżyckim h. Gozdawa. Księżna oleśnicka, nie mając większych ambicji, prawdopodobnie akceptowała wszystkie decyzje podejmowane przez opiekunów małoletnich książąt. Także w 1462 r. bez żadnego sprzeciwu zrezygnowała z zapisanego jej przez syna (na łożu śmierci dnia 26 lutego t. r.) dodatkowego uposażenia w ziemi gostyńskie.

Do ważnego opracowania na temat kancelarii książęcej w okresie regencji Anny Radziwiłłówny miałbym kilka uwag. Podzielać opinię autorki, że nominacja na urząd kanclerski dla Mikołaja Żukowskiego nastąpiła z rąk młodych Konradowiców, ze wskazaniem ich matki Anny, byłej regentki. Warto jednak zauważyć, że nominacja ta musiała być konsultowana z doradcami króla polskiego, gdyż trudno sobie wyobrazić, żeby Zygmunt I wyraził zgodę na powierzenie urzędu kanclerza osobie, która wzbudzałaby kontrowersje w Koronie. Natomiast dotychczasowa działalność Żukowskiego i jego wcześniejsza praca w kancelarii wielkksiążęcej na Litwie i kancelarii królewskiej rozwiewała takie wątpliwości. Dotyczy to także nominacji Pawła Trębskiego h. Łada na urząd podkanclerzego. Powracając do Żukowskiego chciałbym dodać, że po inkorporacji Mazowsza do Korony (1526), jako sekretarz królewski nie zajmował się wyłącznie porządkowaniem ksiąg metryki, lecz sporządzał wypisy (na polecenie królewskie) z metryki książęcej wydawane pod specjalną pieczęcią sygnetową, o czym świadczy formuła: *sub signeto regio extraditum*. Ustanowienie

przez króla Zygmunta I oddzielnego sygnetu z napisem S M (*Sigillum Metrice*) na wstędze i wyobrażeniem na tarczy orła ukoronowanego świadczy, że istniało duże zapotrzebowanie na wypisy z metryki książęcej (zob. m.in.: AGAD, Varia 31, k. 3; ibidem, Varia 11, s. 32: *Ex copiis privilegiorum originalium per me Nicolaus de Zukovo prepositum Varsoviensem transumpta et sub signeto Regie Maietstais extradita et concordant de verbo ad verbum cum suis originalibus etc.*).

Odnosząc się do analiza personelu kancelaryjnego Anny Radziwiłłówna (ustalenia doktorantki oceniam bardzo wysoko), miałbym kilka uzupełnień do biogramów: Jana Mrokowskiego i Pawła Trębskiego. Zdaniem Autorki Mrokowski zmarł w pierwszych miesiącach 1523 r. Jednak z zachowanego w kopii dokumentu w Metryce Koronnej wiadomo, że jego zgon nastąpił po 19 maja 1523 r. (AGAD, MK 83, k. 51). 18 kwietnia 1523 r. Trębski (następca po nim na urzędzie archidiakona) wystąpił jeszcze z tytułem prepozyta warszawskiego (Kraków, Archiwum Narodowej, Zbiór Glogera, nr 46). Ze znanych mi dokumentów wynika, że Trębski awansował na urząd archidiakona warszawskiego między 6 lipca a 24 sierpnia 1523 r. W mandacie książąt Stanisława i Janusza III z 5 VII 1523 r. wystawionym w Piasecznie wystąpił z relacją jako prepozyt i podkanclerzy Księstwa Mazowieckiego (A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI w.*, Kraków 1937, nr 985). Potwierdza to także jego udział z tytułem prepozyta na zjeździe (*convencio generalis*) w Warszawie w dniu 26 VI 1523 r. Natomiast w mandacie Stanisława i Janusza III wystawionym w Łomży 25 VIII 1523 r. spotykamy go już jako archidiakona i podkanclerzego Księstwa Mazowieckiego (Ibidem, nr 986).

Ostatni rozdział dysertacji dotyczy charakterystyki końcowego okresu rządów regencyjnych Anny Radziwiłłówny. Doszło wówczas do wydarzeń na Mazowszu, określanych w źródłach jako *tumultus*, które doprowadziły ostatecznie do odsunięcia księżnej od władzy i zakończenia jej regencji. W tym stosunkowo niewielkim rozdziale (w porównaniu do poprzednich) udało się Piber-Zbieranowskiej omówić wszystkie najważniejsze aspekty interesującego nas zagadnienia. Doktorantka wykorzystała pełną podstawę źródłową, a drobiazgowa i kompetentnie przeprowadzona analiza w pełni przekonuje do wysnutych z niej wniosków. Pracę zamyka zakończenie rekapitulujące najważniejsze jej ustalenia. Recenzent z nadzieją oczekuję na dalsze studia autorki na temat ostatniego okresu życia księżnej Anny Radziwiłłówny (1518-1522) .

Całość wieńczą aneksy, z których pierwszy dotyczy itinerarium księżnej od listopada 1503 r. do października 1518 r. (s. 518-531). Szkoda, że autorka nie pokusiła się o dodatkowe

zestawienie itinerarium księżnej Anny Konradowej do poł. marca 1522 r., tj. do jej śmierci. Sądzę, że poszerzenie wykazu nie sprawiłoby jej najmniejszej trudności. Zauważmy, pomimo zakończonej regencji, Anna Radziwiłłówna nadal występowała na wspólnych dokumentach z synami w brzmieniu „Anna genitrix, Stanislaus et Joannes duce Mazovie”. Do itinerarium Anny Radziwiłłówny miałby uzupełnienie. Zachowała się zapiska w księgach sądowych wyszogrodzkich, która potwierdza obecność księżnej w Wyszogrodzie, po 9 marca 1505 r. (*Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI w.*, Kraków 1937, nr 840, s. 184-185).

Kolejny aneks obejmuje spis urzędników (ziemskich, dworskich, administracyjnych) sprawujących urzędy w poszczególnych ziemiach mazowieckich z czasów regencji księżnej Anny Radziwiłłówny (s. 532-568). Spis ułożono alfabetycznie ziemiami, a w ich obrębie urzędami. Podstawowe informacje o urzędnikach: imię, nazwisko, miejsce pochodzenia, herb, pierwsza i ostatnia wzmianka źródłowa o piastowaniu urzędu, uzupełniono wiadomościami o pełnieniu przez nich innych urzędów. Jest to bardzo cenny i najpełniejszy z dotychczasowych zestawień. Zauważmy, po opracowaniu Adama Wolffa, zamieszczonego w jego pracy o urzędnikach mazowieckich (*Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370-1526*, Wrocław 1961, s. 284-302) nie doczekaliśmy się mimo obietnic, pełnego wykazu urzędników Księstwa Mazowieckiego. Natomiast *Spis urzędników mazowieckich z lat 1341- 1462* opracowany przez Annę Supruniuk (*Mazowsze Siemowitów (1341-1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010, s. 123-226) oprócz uwag i uzupełnień (zgłoszonych przez recenzentów) nie obejmuje urzędników dworskich i administracyjnych. III aneks zawiera regesty dokumentów książęcych z okresu regencji księżnej Anny Radziwiłłówny, wystawionych przez nią i (lub) jej synów od grudnia 1503 do grudnia 1517. Piber-Zbieranowskiej udało się zebrać w sumie 157 dokumentów: 81 wydanych przez księżną Annę samodzielnie, 66 przez książąt Stanisława i Janusza III z zachowaniem fikcji ich rządów oraz 10 wystawionych wspólnie z małoletnimi synami. Do niniejszego wykazu miałby drobne uzupełnienia. Brak w wykazie m.in. dokumentu Stanisława i Janusza III z 3 XI 1504 r. wystawionego w [Nurze] w którym potwierdzają wypis z rejestru sądu ziemskiego nurskiego (AGAD, MK 79, k. 260-260v = MRPS V/2 nr 5037) oraz dokumentu wystawionego przez wspomnianych książąt 27 III 1512 w Osiecku, w którym potwierdzają wypisy z rejestru sądu ziemskiego błońskiego (Ibidem, MK 86, k. 190v-192 = MRPS V/2 nr 6633).

Po aneksach zamieszczono mapę Mazowsza z ok. 1515 r. Imponująca jest bibliografia, obejmująca źródła rękopiśmienne (przechowywane w archiwach i bibliotekach polskich i zagranicznych) i drukowane oraz literaturę przedmiotu. Na pochwałę zasługuje fakt,

wykorzystania przez autorkę źródeł przechowywanych w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie i w Węgierskim Archiwum Narodowym w Budapeszcie. Jeżeli idzie o edycję źródłową, to zabrakło w wykazie bibliografii mazowieckich zapisek herbowych wydanych przez Adama Wolffa (*Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI w.*, Kraków 1937). Z najnowszych, cytowanych przez autorkę edycji źródłowych, dotyczących dworów Jagiellonów, cenne są również rachunki dworu Aleksandra Jagiellończyka z okresu jego władzy wielkksiążęcej na Litwie, wydane przez historyków litewskich: Dariusza Antanavičiusa i Rimvydasa Petrauskasa (*Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494-1504)*, Vilnius 2007). Natomiast z literatury przedmiotu, zwracam uwagę m.in.: na artykuł Błażeja Śliwińskiego, poświęcony tzw. latom sprawnym polskich władców (*Kiedy władca stawał się władcą? Na niektórych przykładach piastowskich (ale nie tylko)*, w: *Ojcowie i synowie o tron, władzę, dziedzictwo*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk 2018, s. 19-40) i opracowanie Pawła Dembińskiego o archidiakonach warszawskich (*Archidiakoni warszawscy w poznańskiej kapitule katedralnej*, „Kronika miasta Poznania” 2012/1, s. 42-53).

Podsumowując stwierdzam, że dysertacja mgr. Marty Piber-Zbieranowskiej pt. „Księżna mazowiecka Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu (1503-1518)”, zasługuje na bardzo wysoką ocenę, przede wszystkim za podjęcie ważnej problematyki, a także za znakomite warsztatowe opracowanie. Doktoranta problematykę przeanalizowała z wyjątkową rzetelnością i kompetencją, dając jednocześnie dowód wielkiej erudycji. Szacunek budzi rozległość kwerendy, o czym świadczy wykaz źródeł, opracowań i publikacji internetowych. Uzupełnienia i uwagi polemiczne zgłoszone przez recenzenta nie umniejszają wartości dysertacji. Praca po wydaniu drukiem, będzie stanowić poważny wkład w naszą wiedzę na temat dziejów Mazowsza i Korony w okresie późnego średniowiecza.

Konkludując, zarówno praca doktorska, jak i dotychczasowy cenny dorobek naukowy Autorki stanowią oryginalny i ważny wkład w rozwój dyscypliny historycznej. Dlatego zgodnie z warunkami określonymi w art. 13 ust. 1, ustawy z dnia 14 III 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595) z późn. zm., z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie mgr. Marty Piber-Zbieranowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

